

ISSN 1648-3251

La tutė

vaikams apie gamtą.

227

2024 m. Nr. 2

VIRŠELIO TEMA

Didžioji žąsų migracija

Kai tik žiema eina į pabaigą ir vandenys išsilaisvina iš ledo gniaužtų, danguje pasirodo didžiulės V raidės. Ir ne šiaip paprastos V raidės, o judančios ir dar... GA-GE-NAN-ČIOS! Jeigu ir tu pakėlęs akis į dangų pastebėjai tokių į V raides panašių ženklų – vadinasi, matei, kaip iš pietų grįžta **žąsys**. Gamtininkai tokį reiškinį vadina didžiąja žąsų migracija. Ir ne veltui.

Baltaskruostės
berniklės

Žasų migracija trunka visą pavasarį – iki pat birželio mėnesio. Manoma, kad jos metu **per Lietuvą praskrenda apie 3–4 milijonus įvairių rūšių žasų.**

Mažoji žąsis

Mes, žąsys, paprastai žiemojame Vakarų ir Pietų Europoje, Šiaurės Afrikoje arba Mažonoje Azijoje. Ir kai tik dienos ima ilgėti, maždaug vasario mėnesį, mus užvaldo begalinis tėvynės ilgesys, kurį gamtininkai vadina migracijos instinktu. Todėl gerai pailsėjęs išskleidžiame sparnus į tolimą kelionę šiaurės kryptimi – link gimtųjų vietų.

Skridamos į savo gimtinę tundroje, kas 800 ar net 1 500 kilometrų leidžiamės pailsėti ir atgauti jėgų. **Kol grįžtame į tėvynę, turime nukellauti maždaug 5 tūkstančius kilometrų.** Patikėk, kad įveiktum tokią kelionę, poilsio stotelės yra BŪ-TI-NOS.

Tokių poilsio stotelių turime ir Lietuvoje 😊. Didžiausius mūsų būrius pavasarį gali išvysti Nemuno deltoje, Žuvinto apylinkėse, derlinguose Vidurio Lietuvos laukų plotuose ar Dysnos slėnyje Rytų Lietuvoje.

Želmeninės žąsys

Nakvoti renkamės tik atviruose vandens plotuose. Kodėl? Nes čia daug saugiau. Juk turime saugotis sausuma šmirinėjančių plėšrūnų – lapių, usūrinių šunų ir kitų, o vanduo – geriausia apsaugos priemonė, tarsi signalizacija. **Nakvoti į vieną vandens telkinį gali susirinkti nuo keliolikos ar net kelių dešimčių tūkstančių žąsų.** Ar gali įsivaizduoti, kokį šurmulį toks milžiniškas žąsų būrys kelia? Ir nenutylame visą naktį iki pat paryčių. O jei kas nors mus išgąsdina, triukšmingai pakylame į orą ir, paskraidžiusios ratais, nusiraminusios, vėl leidžiamės nakvynei.

Anksti ryte, likus pusvalandžiui iki saulėtekio, gagedamos kylame ir skrendame maitintis į laukus. Čia praleidžiame beveik visą dieną – skabome žolių lapelius, žiemkenčių želmenis, ypač mėgstame ganytis laukuose, kuriuose rudenį augo kukurūzai.

Kol kemšame pilvus, visą laiką turime būti budrios. Tokios ir esame: jeigu prie būrio artinasi žmogus ar koks plėšrūnas, staiga triukšmingai pakylame į orą ir nurimusios leidžiamės į gretimą lauką.

Maitinamės gerokai mažesniais būriais nei nakvojame. Paprastai laukuose gali pamatyti nuo kelių šimtų iki kelių tūkstančių besisotinančių žąsų.

Dažniausiai migruojančiuose būriuose gali pastebėti kelių rūšių žąsis: pilkąsias, želmenines, tundrines, baltakaktes, trumpaspapes, paprastasias ir baltaskruostes bernikles. Tačiau kartais įsimaišo ir itin retų, nykstančių rūšių žąsų, pavyzdžiui, rudakaklių berniklių ar mažųjų žąsų.

Europoje mažųjų žąsų jau kurį laiką priskaičiuojama mažiau nei 100 paukščių, todėl čia jos priskirtos prie grėsmingai nykstančių rūšių 😞.

Pilkosios žąsys

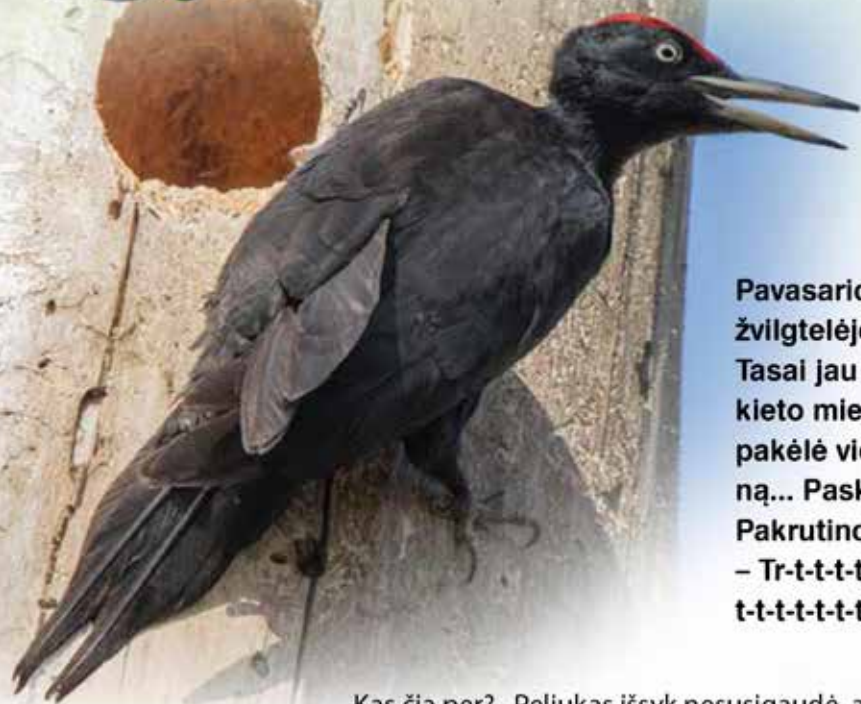
Beveik visų rūšių žąsys tiktai praskrenda per Lietuvą pavasarinį ar rudeninį migracijų metu. Ir **tik pilkosios žąsys čia peri**. Pilkosios žąsys, keičiantis klimatui, Lietuvoje pastebimos beveik visus metus, kai nėra sniego ir ledo dangos. Šios žąsys peri dideliuose ežeruose ar žuvininkystės tvenkiniuose, gausiai apaugusiuose nendrynais. Nors pilkųjų žąsų pastebėti galima daug kur, tačiau dažniausiai jos telkiasi Nemuno deltoje, Pietų Lietuvos ežeruose apie Metelį, Žuvinantį ir Rytų Lietuvoje telkšančiuose Birvėtos žuvininkystės tvenkiniuose.

Tundrinės žąsys

Na, o jų giminaitės tundrinės, baltakaktės, paprastosios ir baltaskruostės berniklės, trumpaspapės, želmeninės ir kitos žąsys, grįžusios į gimtąją tundrą, skuba dėti kiaušinius. Delsti nėra kada. Juk tundroje vasara trumputė. Vos per keturias savaites reikia spėti ir išperėti, ir užauginti jauniklius, ir pasirošti tolimam skrydžiui į žiemojimo vietas. O paskui – ir vėl nekantriai lauktas pavasaris, ir vėl ilga kelionė atgalios.

PAMOKOS PĒDSEKIO MOKYKLOJĒ

Pavasario saulutē
žvilgtelējo | Pito urvelj.
Tasai jau budinosi iš
kieto miego. Sunkiai
pakėlė vieeeeną lete-
nā... Paskui kiiiitāāā...
Pakrutino ausj...
– Tr-t-t-t-t-t! Trrrrr-t-t-
t-t-t-t-t-t! Trrrr!

Kas čia per?.. Peliukas išsyk nesusigaudē, ar jis dar sapne,
ar iš tiesų kažkas jo panosēje... visai šalia urvelio...

– Tute! Tuuteeeee! – ko gi dar peliukas šauksis nelaimēje, jei
ne savo geriausias draugēs. O pelēdziukē kaip žinodama – jau ir čia.

– Tik skridau pro šalj ir užsukau pasisveikinti. Palauk... Tau kas nors nu-
tiko? – susirūpino pelēdziukē, nes jos bičiulis atrodē kaip iš pelkēs išlin-
dēs, visas išmuštas šalto prakaito.

Ar negirdėjai, Tute?
Mišką kažkas kerta!
Visai n-n-ne-t-toli...

Mišką? Kerta?
Hmmm...

– Tai jau tikrai negirdėjau. Regis, tik genys tratėjo visą rytą, bet specialiai nesiklausiau, tai net negaliu pasakyti, koks genys, – gūžtelėjo ji.

– Koks dar genys? Geniai manęs niekad iš miegų neprikelia! Net nepanašu į genį! – įsikasčiavęs Pitas nė nepastebėjo, kaip patraukė miško keliuku. Tutei nieko kita nebeliko, tik paskui jį sekti.

– Trrrr-t-t-t-t-t-t-t-t-t-t-t-t!
Pitas net šoktelėjo.

Girdėjai,
Tute? O dabar
girdėjai?

PAMATYK
PAKLAUSYK

– Ką, sakysi,
genys? Pati
tu – genys!
Mūsų mišką kerta!

Na, palaukit jūs man! – Peliukas skuodė kaip įkirptas.

Tutė atsiduso. Vis tiek draugas jos nesiklauso, tai geriau tegu pats pamato.

– Na, gerai, – tarstelėjo. – Eime, išvaikysim tuos tavo kirtėjus...

– Tr-t-t-t-t-t-t-t-t-t-t-t-t!

Aidėjo vis garsiau.

– Keista, – pagaliau sustojo Pitas. – Regis, visai čia pat, o nieko nematyti...

– Nematyti? O aš? – iš už medžio kamieno iškišo galvą juodas paukštis raudonu viršugalviu. – Vyyyyy-yyyy! – plastelėjo sparnais ir nusileido visai prie pat Pito.

– M... malonu susipažinti, – išspaudė peliukas. – Tu juk... Atleiskite, ponია...

– Aš – ponas, – pataisė paukštis. – Taip. Juodoji meleta, – tarė. – Ir net nežinau, ar man malonu. Tik smalsu. Dabar visai kiti reikalai galvoj.

Iš paskos atplasnojo Tutė. Pėsčiomis ji tiesiog nespėjo paskui skubantį peliuką.

– A, ppppp-paukštis! – kryptelėjo galvą meleta. – Tik, deja, tau čia nėra kas veikti. Uoksas jau užimtas. Sakyčiau, gaila, bet man nėra kiek ne gaila... – nusikvatojo meleta. – Taigi atsiprašysiu. Meletos patinėlis nususuko, plastelėjo į medį, ir miškas vėl sutarškėjo.

– Koks keistas, – gūžtelėjo Pitas.

– Tokiu metu meletoms išties ne svečiai rūpi, – tarė Tutė. – Jos ruošiasi giminę pratęsti. Štai patinėlis, o kažkur netoliese yra ir patelė. Tai jis ir skelbia visam miškui, kad įsikurs šioje vietoje. Jie čia perės. O kiti tenedrįsta artintis. Todėl ir tarškina sausą šaką.

– Mat kaip, – nudžiugo Pitas, kad miško niekas nekerta. – Dabar žinosiu, kad pėdsekiui svarbu pažinti visus garsus, kuriuos skleidžia paukščiai!

Pitai, bet
juk tai...

KĄ SAKO GYVŪNAI?

Įvardyk gyvūnus. Jei kai kurių nepažįsti ar pamiršai pavadinimą, Tutė tau surašė raides, kurias sudėliojęs reikiama tvarka sužinosi, kaip jie vadinami. Pavadinimus įrašyk į langelius. Iš kitos spalvos langelių išrink raides, eilės tvarka surašyk jas į langelius apačioje ir perskaitysi, ką tau sako šie gyvūnai.

5. AVNARSAL

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

2.

ALBSSIAT
OSYKL

--	--	--	--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--	--

8. TOIJABL
EÉAPLD

--	--	--	--	--	--	--	--

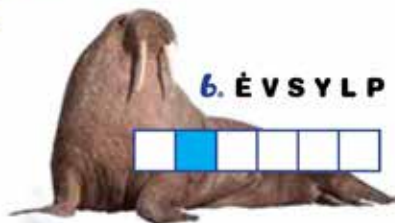
--	--	--	--	--	--

4. NUDIRTÉN
ĄSISŽ

--	--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

6. ĖVSYLP

--	--	--	--	--	--

7. IAAISUTJV

--	--	--	--	--	--	--	--

1. RISNIAUŠI
ASINLE

--	--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

3. OIAPLNRIÉ
AÉPL

--	--	--	--	--	--	--	--

--	--	--	--	--

Tutės žinutė

TUTĖS 2
uždavinė

Tu tik pažiūrėk, kokie keisti augalų ir gyvūnų pavadinimai. Betgi ne – čia Tutė sugalvojo pašmaikštauti ir parašė žinutę. Išrink raides, kurių nėra šių gyvūnų ir augalų pavadinimuose. Surašyk jas iš eilės į langelius apačioje ir perskaitysi Tutės žinutę.

2. KRSEVGŽDĖ

6. UŠIKŽŠNĖOSPLARNEIS

3. GAENDIRKAS

7. SBOVRUEŽIĖ

10. AERŽĖYLIS

4. BAITŽĖ

1. LVOIVEKRĖ

8. DKILAGĖSLĖ

5. AĖGEŪ OMNA

Narcizas -

Vos tik pasirodo pirmieji pavasario želmenys, pradeda galvelės kelti šalpusniai, snieguolės, raktažolės. O po savaitės kitos – dar daugiau žiedų. Visi skuba skleistis, kvėpėti, savo nektarą vabzdžiams dalyti ir žiedadulkes paskleisti.

Viena pirmųjų pavasario gėlių – narcizas. Mūsų krašte jis auga tik gėlynuose, bet piečiau – Prancūzijoje, Nyderlanduose ir net Vokietijoje jų pilni parkai! Tik laukinių narcizų žiedeliai smulkesni, patys augalai mažesni, bet dėl to ne mažiau dailūs!

Dėl gražaus žiedo, ankstyvo žydėjimo ir polinkio augti kiek atstu nuo kitų augalų žmonės prikūrė apie narcizą įvairių legendų ir pasakojimų. Bene žinomiausias iš jų pasakotas senovės Graikijoje. Jaunikaitis Narcizas, anot mito, mylėjo tik save patį. Jis atstūmė daugybę merginų ir nimfų (taip senovės graikai vadino moters pavidalo gamtos dvasias), taip pat ir gražiąją nimfą Echonę. Meilės deivė Afroditė supykusi nubaudė Narcizą:

žiūrėdamas į skaidrų vandenį,
jis įsimylėjo savo atvaizdą.
O atvaizdas, žinia, toks dalykas,
kurio nei paliesi, nei su juo pa-
sikalbėsi. Tokios meilės apimtas
Narcizas nei valgė, nei gėrė,
tik per dienas sėdėjo upelio pa-
krantėje. Ten ir mirė, o toje
vietoje išdygo gėlė.

pavasario karalaitis

Svogūnėliai

Nemenką dalį senovės graikų kultūros perėmė kitos Europos tautos. O žmonėms, kurie myli tik save, visose šalyse prilipo to jaunikačio vardas – juos vadina narcizais.

Pietų Azijoje žinomas kitas pasakojimas – apie pirmąją pavasario

gėlę, karalaitę Nargisę, kuri mylėjo bičių valdovą. Kad jie galėtų būti kartu, Nargisei reikėjo išverti ir ilgą laukimą, ir trumpam sugrįžusios žiemos šaltį. Tačiau pasakos juk baigiasi laimingai: Nargisė nežuvo, o šios pavasario gėlės dabar paplitusios kone visuose žemynuose.

Mokslininkai sako, kad **tikroji narcizų tėvynė – pietiniai Europos ir šiauriniai Afrikos regionai**. Iš ten šis dailiažiedis augalas netruko paplisti ir kitur. Žinoma apie 60 narcizų rūšių ir daugybę veislių. Narcizas yra Velso (Didžiosios Britanijos dalies) nacionalinė gėlė, simbolizuoja jaunystę, meilę, atgimimą.

Narcizas – svogūninis amarilinių šeimos augalas. Svogūninis reiškia, kad jo žiedai ir stiebai auga iš svogūnėlių. Žiedų grožiu narcizai stebina tik pavasarį, o nužydėjusių augalų lapai pamažu nnyksta. Taigi visą vasarą ir rudenį svogūnėlis glūdi žemėje ir laukia kito žydėjimo. Šalia senojo priauga net keletas jaunų svogūnėlių, atėjus laikui senieji sunyksta, tačiau taip per ilgą laiką gali susidaryti visas kupstas narcizų.

Visos narcizų dalys nuodingos – jose yra toksiškų medžiagų. Kai kurios narcizų rūšys naudojamos kaip vaistiniai augalai, kvapiosios – gaminant kvėpalus. Tačiau labiausiai šis nelepus augalas patinka gėlininkams. Druskininkuose kas pavasarį organizuojama narcizų žydėjimo šventė. Ten žmonės grožisi jau ne pavieniais žiedais ar puokštėmis, bet didžiuliais plotais žydinčių narcizų!

MEDŽIŲ GYVYBĖ

Teka

Keliauja sau rudoji skruzdėlė taku per beržyną. Linksma jai – juk pavasaris, visos jos sesės jau pabudusios, o saulutė taip maloniai šildo! Štaiga – šliūst! – Didelis didelis lašas prieš pat nosį!

Dairosi skruzdėlė – dangus giedras, net žolių lapeliai žemyn nenulinkę. „Keista“, – galvoja sau. Ir sulig ta mintimi vėl – šliūst! Šįkart tiesiai ant nugaros! Purtosi šlapia rudoji. Lyžteli sau koją: gaivu! Lyg ir salsteli truputį. Ir pakėlusi galvą žiūri: kas čia tokiu skaniu gėralu taškosi?

Aure – drugelis dilgėlinukas, prigludęs prie beržo kamieno, kažką laižo. Ir ne vienas!

– Ką ten veikiate, bičiuliai?

– Sulą laižom. Gardu! – nė nesistengia slėpti drugiai. – Kopt čia, kaimyne. Visiems užteks, juk pavasaris.

– O kaip jūs žievę prakandot? – smalsauja skruzdėlė, užropojusi kamienu.

– Baik jau. Kur tu matei, kad drugiai žievę graužtų! – sukikeno dilgėlinukai. – Genys prakalė. Bet amžinai juk negers. Sula nutekėjo, o pakraštėliais dar ir parūgo. Gali rinktis, kuri tau gardesnė – šviežia ar parūgusi!

Pavasarij, pažeidus bet kokio lapuočio medžio kamieną, iš jo teka sula.

Ir tų medžio syvų tiek daug, kad užtenka visiems: ir paukšteliams, ir drugiams, ir skruzdėlėms.

O dėl ko ji teka? Vasarą medžiai kaupia maisto medžiagas lapuose, o rudenį – šaknyse. Pavasarį, atšilus orui, medis ruošiasi sprogti. Taigi kartu su sula aukštyn kyla medžiui reikalingos maisto medžiagos. Tai dėl jų medis sulapoja ir žaliuoja.

Peržiemoję suaugėliai dilgėlinukai skraiduoja kovo-gegužės mėnesiais ir norėdami pasistiprinti po žiemos mielai ragauja sulas. Kikilis taip pat nepraleidžia progos paragauti medžių syvų.

Ir žmonės mėgsta medžių syvus – jiems gerti tinkama beržų ir klevų sula. Bet jei nori tekinti ją iš medžio kamieno, reikia tą daryti taisyklingai.

Vaišintis dera tik nebejaunų ir storokų medžių sula – ne plonesnių nei 20 centimetrų skersmens. Geriausia tokių, kuriuos ketinama kirsti. Kodėl? Todėl, kad sulos tekimas išsekina medį. Gręžti medį reikia tik rankiniu grąžtu ir tik medžio balaną, šiukštu nesiekiant šerdies. Šiuos dalykus gerai žinojo mūsų senoliai. Žinojo ir

tai, kad sulą leisti galima tik iki medžiui susprogstant. Kai pasirodo žali pumpurėliai, sula dar kurį laiką teka, bet jos reikia pačiam medžiui.

Gyvūnai ne tokie išrankūs: sula besimėgaujanti voverės ar geniai pragaužia, pakapoja ne tik beržų ar klevų, bet ir blindžių, drebulių kamienus ar šakas. Aplink tokias negilias medžių žaizdas susirenka daug skruzdučių, drugių, vabzdžių. **Suloje esantys vitaminai ir cukrus padeda gyvūnams atgauti per žiemą prarastas jėgas.**

Ką šimtakojai veikia

BOBAUSIUOSE?

Jei pavasarį vaikštinėdamas po mišką aptikai bobausių, nepraeik pro šalį. Net jei nerausi ir nevalgysi – grybą tokiu keistu pavadinimu visada įdomu apžiūrėti. Tie, kas pažįsta ir renka valgomuosius bobausius, žino, kad po kiekviena šio grybo raukšle gali slypėti po paslaptį. Ir tos paslaptys kaip tyčia pradeda byrėti tik grybus namo parsinešus. Tai smėlio prikritę – reikia atidžiai išvalyti, tai samana prikibus, tai spyglys ar šapelis. O tik nespėk gerai apsižiūrėti – tuoj iš bobausių krūvos pasileis boružė ar šimtakojis 😊.

Akmenlindė

Taigi, šimtakojis! Geriau pavasario grybus apžiūrėti dar miške ir jų gyventojus laukan išprašyti. Ir visai ne dėl to, kad šimtakojis, kaip dainuojama vaikiškoje dainelėje, sukraus prie durų savo šimtą batų. Tikrai nesukraus ir žmogui nepakenks, bet pačiam šimtakojui žmonių namuose gerai nebus... **O ką šimtakojai veikia bobausiuose?**

Šimtakojs **nepatinka du dalykai – šviesa ir per didelė drėgmė.** Jie pripratę gyventi dirvožemyje, po stuobriais, pievose tarp pūvančių augalų ar miško paklotėje. Tačiau pavasarį dažnai lyja, tad neretai ne tik samanų ar pernykščiai lapai, bet ir pati žemė permirksta. Štai tada šimtakojai ieško sausesnės mažos ir tamsios vietos pasislėpti. O bobausio raukšlė slėptuvei – kaip tik!

Geltonjuostis šimtakojis

Tiesa, tai apie miško šimtakojus. Bet kai kurias jų rūšis kartkartėmis gali sudominti ir žmonių pastaiai. Tokiems bobausiai nerūpi. Jie mėgsta migruodami telktis į būrius ir žmonėms pridaro nemažai bėdų! Lietuvoje tokios bėdos dažniausiai susijusios su **geltonjuosčiais šimtakojais** – viena iš dažniausių mūsų šimtakojų rūšių.

Visame pasaulyje aptinkama apie 13 tūkstančių šimtakojų rūšių. O Lietuvoje jų gyvena viso labo apie dešimt. Ir didumo mūsų šimtakojai ne kažin kokio, dažniausiai iki 5, labai retai – iki 8 centimetrų ilgio.

Šimtakojai minta pūvančiomis augalų ar daržovių liekanomis, medienos trūnėsiais, o kai kurie yra plėšrūs ir doroja dirvožemyje esančius smulkius organizmus.

Ar tikrai šimtakojai turi šimtą kojų? Vienų rūšių kojų gali būti mažiau, o kitų – ir gerokai daugiau nei šimtas! Vienas iš Lietuvos šimtakojų – akmenlindė turi vos keliolika porų kojų, o blogos šlovės susilaukęs geltonjuostis šimtakojis – visas 107 poras. Taigi, padaugink iš dviejų. Kokį skaičių gavai 😊?

Bobausiai dažniausiai auga balandžio–gegužės mėnesiais.

KĄ GALI PAPASAKOTI ELNIO RAGAI?

Kai tik žiema eina į pabaigą, miškuose ir giriuose nutinka keistas dalykas, o jei nori sužinoti, koks – eidamas pasivaikščioti turi žiūrėti po kojomis. Ne, ne grybų ieškodamas. O kad už kokio rago neužkliūtum ir zuikio nepagautum. Kas tų ragų primėto? Tai aišku, žvėrys. Baigiantis žiemai, ragus meta taurieji elniai.

Iš tikrųjų užkliūti už tauriojo elnio ar kito elninio gyvūno pamesto rago – didelė sėkmė. Mat rasti šių žvėrių ragus tikrai ne kiekvienam nusišypsos laimė.

Gražiausios karūnos tauriųjų elnių galvas puošia maždaug nuo rugpjūčio iki žiemos pabaigos. Ragai jiems labai svarbūs. Juk kuo didesni ir gražesni – tuo aukštesnę padėtį tarp savo gentainių elnias užima. O kai prasideda ruja, ragai virsta ginklu kaunantis dėl patelių ir vaikant konkurentus.

Taurieji elniai ragus pradeda mesti vasario pabaigoje – kovo pradžioje. Iš kur jie žino, kada laikas atsiseikinti su savo karūnomis?

Pasirodo, jau po rujos labai greitai ima mažėti elnių patinų hormono testosterono kiekis ir kaulinis audinys po ragų rožė ima irti. Dėl to ragų pagrindas plonėja ir galiausiai ragai nukrinta.

Manoma, kad žiemos pabaigoje ragai pradeda dirginti po jais esančius kelmelius, todėl žvėrys nori kuo greičiau savo karūną atsikratyti – trina ragus į medžius ir bando juos nuplėšti nuo galvos. Taip iš pradžių netenka vieno rago, o kiek vėliau ir kito.

Naujieji ragai pradeda dygti labai sparčiai ir **auga**, galima sakyti, **žaibiškai**. Na, gal ir ne visai žaibiškai, bet išties greitai – maždaug 2,5 centimetro per parą! Ir nėra čia ko per daug stebėtis, juk ragai – greičiausiai augantis elninių žvėrių organas.

Pirmieji ragų atsikrato gražiausias karūnas nešiojantys subrendę vyresni elniai. Kiek vėliau ragus meta jauni ir patys seniausi patinai.

Daugiausiai šakų turinčias karūnas užsiaugina devynių–dešimties metų elniai. Jaunesnių ir senesnių patinų ragai būna mažiau šakoti. Apie elnio amžių šiek tiek pasako ragų storis ir ilgis – vyresnių žvėrių ragai storesni ir ilgesni.

Kokio amžiaus buvo ragus pametęs elnis, tiksliau **galima sužinoti iš paragės** (rago apačios) dydžio ir formos. Kuo vyresnis patinas, tuo jo ragų paragės skersmuo didesnis, o jos išgaubtumas mažesnis.

Įdomu, kad paragės forma nesikeičia: jei, pavyzdžiui, toje pačioje kirtavietėje ar netoliese kelerius metus iš eilės radei ragų, palygink jų paragės. Gali būti, kad ragus pametė tas pats elnis, o tu galėsi pasižiūrėti, kaip jo ragai pasikeitė.

KĄ SUŪBAVO apuokas?

Keliauja Pitas per mišką. Grožisi bundančia gamta. Staiga girdi: „Gar gar gar, gir gir gir gir!“ Pakelia akis į dangų – žąsys grįžta. „Tuoį aš jus visas suskaičiuosiu“, – nudžiunga peliukas ir pasileidžia paskui virtinę. „Viena, dvi, trys, keturios...“ Bet netikėtai už kažko užkliūva ir tyst – išsitiesia ant pilvuko. „Kas čia tokių keistų šakų primėtė? – nustemba stodamasis. – Vaje, čiagi ne šaka. Čia elnio ragas!“ Tuo tarpu viską matė senas apuokas, pasukiojo galvą ir garsiai ūbaudamas nuskrido. O ką suūbavo apuokas, sužinosi, jei išbrauksi raides, kurios apibūdina apuoko balsą. Iš likusių raidžių perskaitysi sakinį. Tik va paskutinio žodžio Pitas nenugirdo, nes apuokas jau buvo per toli. O gal tu žinai? Jei taip, įrašyk jį į skrituliukus ir būtinai pranešk Tutei. Ji perduos Pitui 😊.

U H U H Ū

K U A H U I

H Ū P Ū A H

U K H

Ū Ū U L H H A U H

U I U H V H Ū

H U I H Š U H Ū T U H

Ū A U H U I

H Ū

TUTĖS rebusas

TUTĖS 4
užduotė

Išspręsk rebusą ir atsakyk į klausimą. Pasirink vieną iš pateiktų atsakymų ir būtinai pranešk jį Tutei.

• • • • •

2 1

• • • • •

1 2 7 4 5 i 7 3

• • • • •

Lyja ...

• • • • •

• • • • •

Kur aš gyvenu?

• • • • •

1 3 5 3 t 4 6

6 7 2 3 9

• • • • •

Nesuprantu, kodėl žmonės sako: plikas kaip...

A. Didžioji miegapelė

B. Bebras

C. Voverė

Dangaus dievaitis – GALINGASIS PERKŪNAS

Perkūno vardą žmonės neretai mini. „Perkūne, dievaiti, nemušk į žemaitį...“ – sakydavo mūsų proseneliai. „Kad tave perkūnėlis“, „Po perkūnais!“ – ką nors panašaus tikriausiai girdėjome iš senelių. Tai tik dažniausi posakiai, susiję su **Perkūnu – dangaus ir oro valdytoju**. Šiais laikais juos retai išgirsi, tačiau žodžiai „perkūnija“, „perkūnas“ – suprask, griauštinis, tebegyvi mūsų kalboje. Keiksmai ir prakeikimai su Perkūno vardu nėra labai seni: senovėje **Perkūno vardą žmonės tardavo pagarbiai**. Ir niekada neminėdavo jo per audrą: dar ims ir prisišauks! Todėl Perkūnui visokių kitokių vardų prigalvota: Dundulis, Burbulis, Trenkėtinis ir kitų. Na, ir Griaustinis iš tų pačių.

Perkūnas – vienas iš galingiausių dievų, tad ko jau ko, o jo pykčio geriau išvengti. Trenkęs Perkūnas gali viską aplink paversti pelenais. **Neatsargų ar blogą žmogų jis nubaudžia, bet stropųjį – apdovanoja**. Sakmėse taip dažniausiai apdovanojamas medžiotojas, kuris sidabrine kulka nušauna Velnią – Perkūno priešą. Kitur minimas kareivis, tam pačiam tikslui panaudojantis sidabrinę munduro sagą. Žinia, sidabras Velnią pražudo, o žmogui atsidėkodamas Perkūnas padovanoja stebuklingą kulką.

Anot mūsų senelių, po žiemos saulutei pradėjus kopti aukščiau ir atšilus orui, iš žemės pradeda lįsti ne tik augalai, bet ir visokios nelabos požemių būtybės. Pir-

„Perkūno“ skulptūra ant Ragamų kalno, Urodnėranėje

moji pavasario perkūnija jas nuveja atgal į požemius. Tada Perkūnas **atrakina žemę**, kad įsisuktų naujas gyvybės ratas. Daug kur dar ir dabar tikima, kad prieš pirmąją perkūniją šiukštu negalima sėsti ant žemės ar maudytis atviruose vandens telkiniuose. Taip taip, ir visai nesvarbu, koks esi užsigrūdinęs. Jei taip darysi, tave gali paveikti blogio jėgos – ims ir į ožio ragą suries! Užtat Perkūnui žemelę supurčius jau gali nebijoti.

Ožys, tarp kitko, kaip ir **bulius**, laikomas Perkūno gyvuliu. Perkūno medis – **ąžuolas**. Todėl šiuos medžius mūsų protėviai laikė šventais. Gal dėl to, kad į ąžuolą žaibas dažnai trenkia, o šis kaip niekur nieko toliau žaliuoja? Kas žino! Be to, tikėta, kad Perkūno trenkti medžiai apsaugo nuo visokių blogybių.

Kartu su žmona Žemyna Perkūnas rūpinasi žemės derlingumu, vaisingumu, siųsdamas jai lietų.

Įvairiose tautose griaustinio dievai vaizduojami su koku nors įrankiu. Graikų Dzeuso rankose – žaibas, skandinavų Toras turi didelį kūjį. O ką turi Perkūnas? **Kirvuką!** Tai pagrindinis dievo ginklas prieš blogį, ligas, nevaisingumą. Vėlesnėse sakmėse Perkūnas jau naudojasi ir šautuvu, ypač naikindamas Velnią. Kirvuku ir neklusniuosis baudžia: pavyzdžiui, nusikaltusį Mėnesį pusiau perkirto.

Kartais žmonės rasdavo iš dangaus nukritusių Perkūno kulčių: jomis buvo laikomi **belemnitai**. Dabar mes žinome, kad tai ne kulkos, o suakmenėję priešistorinių laikų organizmai. Bet gal kartais smagiau patikėti senu pasakojimu?

Belemnitai – išnykę galvokojai moliuskai, panašūs į kalmarus. Dabar dažniausiai aptinkama suakmenėjusių jų kriauklių dalių, kurios vadinamos ne tik Perkūno kulkomis, bet ir Velnio pirštais.

Perkūno kryžius - vienas seniausių ženklų. Jis simbolizuoja šviesą, saulę, keliaujančią dangumi. Baltai šį ženklą siejo su laime, šviesa ir gėriu.

Perkūno diena yra vasario 2-oji – Grabnyčios. Tik šios dienos pavadinimas neturi nieko bendra nei su grabu (seniau taip vadindavo karstą), nei su mirtimi. Jau nebevartojamas lietuvių kalbos žodis „grabėti“ reiškia bildėjimą, brazdėjimą.

Perkūno populiarumą liudija nemažai vietovardžių, susijusių su jo vardu: Perkūnupis, Perkūnravis, Perkūniškė, Perkūnbalė, Perkūnkiemis, Perkūnai ir kiti.

Dar Perkūnas kartais vadinamas **dangaus kalviu**. Ir tikrai, ką čia žinosi, kodėl iš tiesų griaudžia: ar ratais debesų vieškeliu važiuoja, ar dangišką geležį kala...

Algirdo Vladislavo Butkevičiaus skulptūra.
Lietuvos etnokosmologijos muziejaus nuotr.

KĄ JOS VEIKIA?

TUTĖS
užduotė 5

Per pievutę, per miškelį
veda skruzdėlių takelis.

Nuo pat ryto, nuo pat ryto
juo bėgioja darbštuolytės.

Šitos – dviese spyglį tempia:
tvirtins skruzdėlyno langą.

Šios – gabena vikšrą riebų:

– Eikš pietų, mieloji!

– Bėgu!

Žiū – ši ropščias ant kamieno,
žvalgoši visur per dieną:

Ar saugu? Ar viskas veikia?

– Neišklysk iš kelio, vaike!

Na, o ši visai kitokia:
iš rimtuolių jai tik juokas,

tempdama sau šakeles
kuria skruzdėlių eiles,

vakarop, kol nesutemę,
renka raideles nuo žemės...

Ar atspėsi, ką darbštuolės,
triūsusios per dieną uoliai,
skruzdėlyne vakarais,
veikia... Pagalvok gerai!

**Perskaitei eilėraštį?
Puiku! O dabar padėk
skruzdėlytei surinkti
raideles ir sužinosi, ką
skruzdėlyne vakarais
veikia skruzdėlės. At-
sakymą būtinai pra-
nešk ir Tutėi!**

TUTĖS PASAKAITĖ

MEDIS IR PAUKŠTIS

Su pavasario lašais,
saulės blyksniais, vėjo gūšiais
kilkime aukštyn pažaist,
vis toliau į saulės pusę.

Pelkės klostosi šilku:
Ei, pavasari, plasnokimi!
Vėjo lizdas tarp šakų,
po šaknim – šaltinis juokias.

Štai ties drebule – burkūl –
paukštis, iš dangaus išnires:
Še tau puokštę debesų! –
sviedžia... Ir aplink pažyra

iš sparnų pilki pūkai.
Laimės plunksnos, džiaugsmo balsas:
– Skamba vieversiais laukai,
greit žolė nuo žemės kelsis,

greitai pievos sužaliuos,
ims upokšniai sraunūs ūžti,
linksmas vėjas žemę šluos!
Laikas bus man sukti gūžtą.

Plast – ir tupi ant šakos,
šast – aukštyn šešelis pilkas.
Šiaušias drebulė:
– Dar kol –
Mano lapai tartum šilkas,

mano šakose rytys
deimantais kas dieną žaidžia.
o kai atslenka naktis,
mėnuo glėbin nusileidžia...

Man aksomine žieve
ritasi lašai per lietu!
Kas tu toks, kad taip sau – va,
lizdą čia susukt galėtum?

Aš nepaprasta, išties,
laukiu tiktai rojus paukštės!
Na, o tau geros kloties.
Ir galiausiai baik čia taukštii!

Ji viena yra verta
mano šakose gyventi,
nes ir ji – nepaprasta,
lauksiu jos tarytum šventės.

Na, o tu – kas tu, tikrai –
tik karvelis pilkaplunksnis!
– Ak, didžiuoklė! Na gerai!
Plast – žalios pušies paunksnėj

nutupia – negriš atgal.
Čalgi burkavau per tyliai?
Ak, tik pilkaplunksnis? Čal,
bet pasaulį žalią myliu!

Krusteli pušis:

– Žinia,
laikas jau, ar pasirengęs?
Eikš, paukšteli, pas mane,
kelsim lizdą į padangę.

Kursime jaukius namus –
parsiveski savo mielą,
supsiu ir globosiu jus.
Paukščio džiaugsmui – medžio siela,

paukščio lizdai – šakos jo,
kad apsaugotų nuo vėjo,
taigi eikš ir nedvejok!

Vasara laukais atskriejo –

Štai pušis karveliukus
supa sau ramiai ant delno,
saugo, globia tarp šakų,
miško sakmę šnabžda švelniai...

Drebulė visai šalia
žiūri į visus iš aukšto,
vis dar moja šakele,
vis dar laukia rojaus paukštės...

Tik be lizdo lajoje,
be giesmių ir be paukščiukų...
– Liūdna čia... Skrendu, deja, –
vėjas sušlama užsukęs.

Saulei moja drebulė:

– Eikš, pabūsi, pasijuoksi!
– Liūdna čia... – ir spinduliai
nuo šakų tolyn nustriuoksi.

– Kas iš tos lygios žievės?
Kas man iš tų šilko lapų... –
Ašaros nuo drebulės
byra – šaltos, gaivios, šlapios...

– Nieks nemato, kad verkiu,
Nieks suprast ir negalėtų:
byra, rieda iš akių
ašaros tiktai per lietu.

Saulė šypso po lietaus,
drebulės rasą krečia...
Toji šnabžda:
– Supratau,
medis – paukščiui, paukštis – medžiui...

Vėl pavasaris! Jauti?
Linksmas vėjas žemę šluoja,
– Paukščiai, skirskite artyn! –
drebulė iš tolo moja.

Kodėl GĖLIU žiedai SKIRTINGŲ SPALVŲ?

Nespalvotame pasaulyje turbūt būtų labai liūdna gyventi. Ir ne tik liūdna gyventi, bet ir kultų baisi netvarka. Nežinotum, kada galima eiti per gatvę šviesoforo reguliuojamoje perėjoje. Paukščiai nežinotų, kad boružėlės geriau nelesti, nes ji visai negardi ir netgi nuodinga. Vabzdžiams būtų sunkiau rasti daugiausiai nektaro turinčių augalų. Kultų daugybė painiavos ne tik žmonių, bet ir gamtos pasaulyje.

Laimei, mūsų pasaulis spalvotas. Gamtoje tik vėlyvą rudenį ir žiemą spalvų mažiau. Bet kai atžygiuoja pavasaris ir pradeda žydėti įvairiausi augalai – pievos, laukai ir miškai pasidabina pačiomis įvairiausiomis spalvomis.

Bet kodėl augalai žydi skirtingų spalvų žiedais? Gal galėtų visi žiedai būti raudoni arba geltoni? O gal vien mėlyni ar balti?

Pasirodo, žiedų spalvą lemia daugybė dalykų: dirvožemis, kuriame jie auga, šviesa, temperatūra, netgi paros laikas. Skirtingų spalvų žiedai vilioja skirtingus vabzdžius, kad šie juos apdulkins ir augalai galėtų subrandinti sėklas. Žodžiu, žydėdami įvairių spalvų žiedais augalai prisitaikė prie tam tikrų aplinkos sąlygų. Juk vieni auga drėgnose paunksmėse, o kiti saulės šildomuose šlaituose ir kitose vietose.

Kas nudažo žiedus skirtingomis spalvomis?

Augalų spalvų prigimtį mokslininkai pradėjo tyrinėti dar septynioliktame amžiuje ir pastebėjo, kad žiedams spalvą suteikia tam tikros medžiagos, vadinamos pigmentais. Paprastai tariant, tai augalų ląstelių dažai. O tokių dažų augaluose atrasta net keli šimtai. Ir bent apie vieną jų tikrai girdėjai. Kokį? Ogi chlorofilą.

Chlorofilas augalams suteikia žalią spalvą – nudažo žaliai lapus, vaisius. Šiam pigmentui labai svarbi yra šviesa: jei šviesos pakanka – augalų lapai būna žali, o jei šviesos ima mažėti, pavyzdžiui, rudenėjant, lapai netenka žalumo ir paruduoja, pageltonuoja, paraudonuoja, tampa oranžiniai.

Kitaip tariant, žali dažai sunyksta ir išryškėja geltonos spalvos pigmentas.

Geltoni pigmentai vadinami karotenoidais.

Nesunku atspėti, kodėl jie taip vadinami – lotynų kalbos žodis *carota*, iš kurio ir kilęs pavadinimas, reiškia „morka“. Šie dažai geltonai ar oranžiškai nuspalvina ne tik augalų lapus rudenį, bet ir augalų žiedus įvairių atspalvių geltona spalva.

O štai **mėlynai žiedus dažo antocianai** – dar vienas augalų pigmentas. Šių dažų pavadinimas kilęs iš graikų kalbos: *anthos* reiškia „gėlė“, o *kyanenos* – „tamsiai mėlynas“.

Antocianai, kaip ir karotenoidai, spalvina ne tik augalų žiedus, bet ir vaisius.

Beje, antocianai žiedus ir vaisius gali nudažyti ne vien mėlyna, bet ir violetine, raudona, oranžine spalvomis.

BŪDAMOS GAMTOJE

Ar iškelei inkilą...

ŠIKŠNOSPARNIAMS?

Atskleisiu tau paslaptį. Inkilai tinka ne tik paukščiams. Juose galime apsigyventi ir mes – šikšnosparniai. Šitą jau žinai? Bet ar žinai, kad šikšnosparniai paukščiams keliamuose nameliuose gali įsikurti, o štai paukščiai šikšnosparnių inkiluose negali perėti. Kodėl?

Mazutė apvali landa yra skirta ausyliams.

Apačioje – apie 1,9 centimetro pločio plyšys, tinkamas įropoti šikšniukams.

Dėl labai paprastos priežasties – šikšnosparniams skirtų inkilų anga yra apačioje – dažniausiai tai plyšelis prie inkilo nugarėlės. Nors kai kurie paukšteliai įsigudrina ir mūsų inkilėliuose perėti, bet retai. Tokie inkilai jiems nesaugūs – per apačioje esančią landą kokiai kiaunei paprasta iškrapštyti iš gūžtos ir kiaušinėlius, ir išsiritusius jauniklius.

Mintis šikšnosparniams kelti inkilus kilo daugiau kaip prieš 160 metų – 1860-aisiais. Tuomet žmonės pastebėjo, kad žemyn anga apvirtusiame inkile apsigyveno šikšnosparniai.

Rudasis ausylis

Šiandien mums skirti nameliai gaminami iš įvairių medžiagų, būna įvairių dydžių ir formų. Svarbiausia, kad viename inkile galėtų įsikurti pakankamai daug šikšnosparnių, nes taip viduje palaikoma mums tinkama temperatūra. Kuo mūsų daugiau – tuo šilčiau. Šiluma juk kaulų nelaužo. Tiesa?

Labiausiai šikšnosparniams patinka mediniai inkiliukai. Juos gaminti geriausia iš neobliuotų šiurkščių 2,5 centimetro storio lentų. Plonesnės netinka, nes tokiame inkile nebus palaikoma tinkama temperatūra.

Į pjovos

**Šikšniukas
nykštukas**

Jei matei mūsų inkilą, turbūt pastebėjai, kad jis turi įpjovų – rantelių. Tokie ranteliai padeda įropoti į inkilo vidų. Vidinėje užpakalinės sienelės dalyje kas kelis centimetrus meistras padaro apie milimetro gylio įpjovas – taip mums lengviau tvirtai įsikibti į sienelę.

Inkilus šikšnosparniams galima kelti į miško aikštelėse, miško pakraščiuose, parkuose ar vandens telkinių pakrantėse augančius medžius. Žodžiu, atvirose vietose, kur būtų patogų priskristi prie medžių. Dar svarbu, kad netoliese telkšotų vandens telkinys, kad ištroškę turėtume kur atsigerti.

Jei apsigyvensime tavo iškeltame inkile, pažadame pasirūpinti, kad tau ir tavo draugams kuo mažiau įkyrėtų uodai ir kiti nedraugiški vabzdžiai. Juk vienas šikšnosparnis per parą gali sumedžioti iki 5 tūkstančių ar net dukart tiek uodų. O už inkilus, kuriuos matai nuotraukose, dėkojame Dariui Jakavoniui (f Uoksiniai inkilai).

- 1 Metal**
Jdomūs mėnesių pavadinimai
- 2 Ką pasakė zylutės**
Drąsus kaip varlės, kol gužo nemato. Gužu kartais vadina-mas gandras.
- 3 Iguanos labirintas**
Gali nušokti iš 15 metrų aukščio ir ne susižeisti, o nubėgti slėptis į vandenį.
- 4 Paukščių rebusas**
B. Todėl, kad vis labiau trūksta uoksų ir natūralių drevių, kuriuose paukščiai galėtų perėti.
- 5 Tutės šaradėlė**
Laivas, laikas, laukas, kaukas, maukas, maumas
- 6 Atsakyk į Tutės klausimą**
Klykuolė

Dėmesio!

Teisingai užduotėles išsprendė ir traukiant burtus prizus laimėjo

Lukas Banaitis,
Vilniaus r.;
Lėja Vaitkutė,
Kauno r.;
Herkus Macaitis,
Vilnius.

NEžinojai?

Vėpliai neturi išorinių ausų.

ATSAKYMŲ SKYRELIS

Atsakymus galite siųsti ir
el. paštu zurnalai@lutute.lt

Vardas, pavardė

Adresas

Mokomieji interaktyvūs PLAKATAI

Su paukščių
balsų įrašais ir
patarimais, kaip
gaminti inkilą
ir kokias ligas
gydyti padeda
vaistažolės!

Lietuvos vaistingieji augalai

Kaip pasigaminti INKILĄ

1

2

3

4

5

6

Lututė 2024 m. Nr. 2 (227)

Leidėjas – VšĮ „Lututės“ leidykla
Redaktorė Inesa Oranskytė
Numerį rengė Romualdas Barauskas,
Aušra Tamošiūnienė, VšĮ „Saulašarė“
Dizainerė Kristina Saveljjeva
Viršelyje – rudakaklė berniklė
Iliustracijos ir vaizdo įrašai: „Lututės“
leidyklos, Shutterstock, Freepik,
Pngtree, Pixabay, Rawpixel,
Dreamstime fotobankų
Mūsų adresas: 9-ojo Forto g. 32,
48196 Kaunas
Tel. +370 22 30 72, mob. +370 655 49 951
Tiražas – 2 500 egz.
El. paštas zurnalai@lutute.lt
Interneto svetainė www.lutute.lt

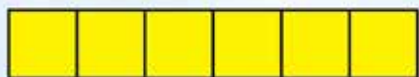
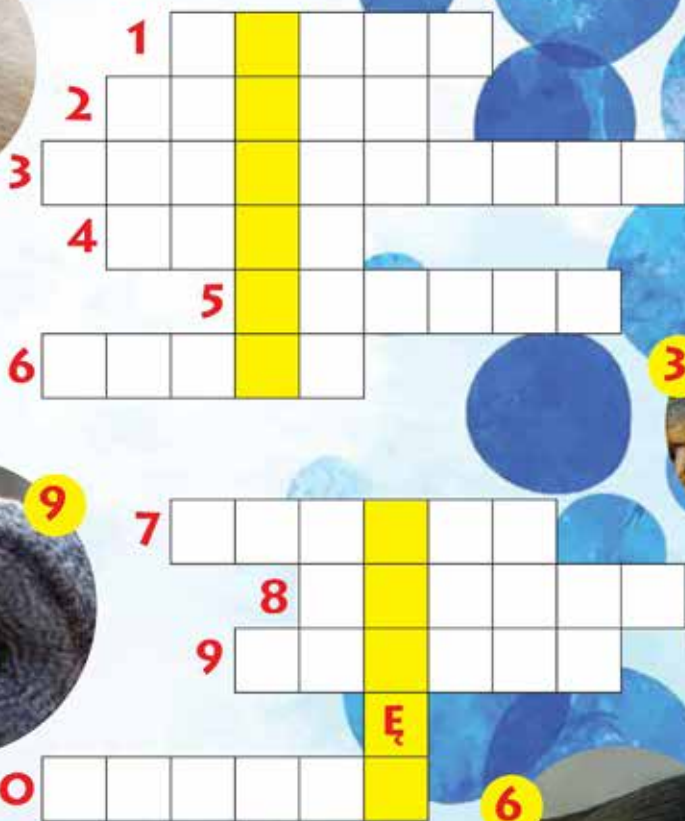
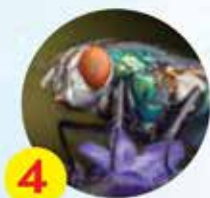
Plakatų ieškok
www.knygutes.lt

LIAUDIES IŠMINTIS

TUTĖS
užduotėlė 6

Pažvelk į nuotraukas. Kiekvienoje nuotraukoje matai tam tikro gyvūno dalį. Ar gali iš šių nuotraukų įvardyti visus gyvūnus? Jei taip, įrašyk jų pavadinimus iš eilės į laiptažodį. Iš kitos spalvos langelių perskaitysi du žodžius ir baigsi lietuvių liaudies patarlę, kurios labai nemėgsta tinginukai.

NESIGAILĖSI

Lytute - Išmanusis žurnaliukas vaikams apie gamtą!

Jei **Lytute** tu skaitysi, mano draugus pažinsi ir jų balsus atskirsi!

Kiekviename numeryje rasi filmukų apie įvairius gyvūnus!

Prenumeruok **Lytute** 2024 metais ir tyrinėk gamtą **IŠMANIAI!**

IŠMANIUOJU

įrenginiu nuskaityk QR kodą

ir atskleisk gamtos paslaptis!

Prenumeruoti gali www.knygutes.lt ir visuose Lietuvos pašto skyriuose.